

УДК 347.635

Інна Анопій,

канд. юрид. наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Національного університету «Львівська політехніка»

НОВІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ АЛІМЕНТІВ НА ДИТИНУ ТА ЇХ СТЯГНЕННЯ

У статті аналізуються новели вітчизняного законодавства щодо правового режиму аліментів, встановлення гарантованого і рекомендованого мінімального розміру, обставин, які враховуються для визначення розміру аліментів, судового розгляду справи про стягнення аліментів і законодавчих гарантій примусового стягнення.

Ключові слова: аліменти, мінімальний розмір аліментів, спосіб стягнення аліментів, наказне провадження, примусове стягнення.

Постановка проблеми. Згідно зі ст. 48 Конституції України, кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Конвенція про права дитини (ст. 27) і Закон України «Про охорону дитинства» (ст. 8) конкретизують це право окремо для дитини. Зазначеними нормативно-правовими актами, а також Сімейним кодексом обов'язок із забезпечення дитині належного рівня життя, достатнього для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку, покладається на батьків однаковою мірою. На цей обов'язок не впливає наявність шлюбу між батьками і (або) проживання їх окремо від дитини. Однак у реальному житті дуже поширеною є ситуація, коли тягар утримання дітей повністю лягає на плечі того з батьків, з ким вони залишились. Із розірванням шлюбу і тим більше створенням нової сім'ї другий із батьків забуває про свої обов'язки або й свідомо ухиляється від них. Становище ускладнюється також поширеною в Україні практикою працевлаштування без оформлення трудових відносин, виплати зарплат «у конвертах», здійснення підприємницької діяльності без реєстрації та іншими способами приховування реальних доходів. У разі спроби стягнення аліментів у судовому порядку недобросовісні батьки демонструють мінімальний дохід чи його відсутність, вдаються до штучного затягування розгляду справи. Як свідчить судова практика, потреба створення дієвого механізму захисту права дитини на належне утримання назріла вже давно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання сплати аліментів привертали увагу таких науковців, як Л. В. Афанасьєва, Г. М. Ахмач, І. В. Жилінкова, Л. В. Красицька, З. В. Ромовська, О. М. Пергамент,

Л. В. Сапейко, В. І. Труба, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, та інших. Однак останнім часом до законодавства, що регулює аліментні зобов'язання, було внесено низку істотних змін, спрямованих на підвищення ефективності судового захисту прав дитини на утримання і запобігання ухиленню платника від виконання своїх обов'язків. Відповідно, особливості виконання аліментних зобов'язань потребують подальшого дослідження.

Метою статті є аналіз законодавчих новел щодо визначення розміру аліментів, порядку їх призначення та примусового стягнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найперше слід відзначити, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів» було змінено правовий режим аліментів. Вони стали власністю дитини, а не того з батьків, із ким вона проживає. Це є логічним кроком і поверненням до традиційної доктрини, в якій вважалося, що суми аліментів є власністю дитини, а не її батьків, оскільки мають виключно цільовий характер [1, с. 526]. Аргументом на користь визначення того з батьків, який пред'явив позов про стягнення аліментів, як власника аліментів у первинному варіанті Сімейного кодексу стало те, що така особа є не лише законним представником дитини, але й має власний матеріально-правовий інтерес [2, с. 273]. Як зазначають деякі науковці, обмеження витрачання цих коштів суто цільовим призначенням не суперечить ч. 1 ст. 319 ЦК [3, с. 455-456]. Однак такий підхід викликає низку зауважень. Зокрема, зазначалося, що оскільки аліменти сплачуються саме на дитину, мати або батько не може набувати

права власності щодо них. Нелогічним називалося те, що навіть неповнолітня дитина, якій за цивільним законодавством надані широкі можливості укладати правочини та розпоряджатися доходом від свого майна, не набуває права власності на аліменти [4, с. 265]. Переведення аліментів у власність дитини покладає на того з батьків, з ким вона проживає, обов'язок управляти ними відповідно до ст. 177 СК. Він повинен розпоряджатися аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини (ч. 2 ст. 179 СК). Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» передбачає контроль за цільовим витрачанням аліментів у формі інспекційних відвідувань одержувача аліментів органом опіки та піклування в порядку та з періодичністю, визначеними Мінсоцполітики. За заявою платника аліментів (крім тих, які мають заборгованість зі сплати аліментів) інспекційні відвідування одержувача аліментів здійснюються позапланово, але не більше одного разу на 3 місяці [5].

Як вже зазначалося, однією з найпоширеніших проблем є приховування платником аліментів свого реального майнового стану. Із цією метою законодавець зробив низку нововведень. Так, по-перше, розширено коло обставин, які враховуються для визначення розміру аліментів. Крім тих, що були раніше, до ст. 182 СК включені також наявність на праві власності, володіння та/або користування у платника аліментів майна та майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав; і доведені стягувачем аліментів витрати платника аліментів у тому числі на придбання нерухомого або рухомого майна, сума яких перевищує десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, якщо платником аліментів не доведено джерело походження коштів. Крім того, суд не обмежується розміром заробітку (доходу) платника аліментів у разі встановлення наявності у нього витрат, що перевищують його заробіток (дохід) і щодо яких таким платником аліментів не доведено джерело походження коштів для їх оплати [6]. Незважаючи на наявні можливості оминати закон шляхом реєстрації майна і майнових прав на батьків чи інших близьких осіб, а також на очевидну складність доказування стягувачем наявності в платника рухомого майна, що не потребує реєстрації (або витрат на його придбання), загалом зазначені нововведення є позитивним кроком. Не мож-

на також погодитися з позицією, що необхідність «доводити джерело походження коштів» платником порушує один із принципів судочинства – змагальність сторін, відповідно до якого сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають рівні права щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості [7].

По-друге, законом введені гарантії виконання судового рішення шляхом неможливості боржником розпоряджатися певним цінним майном і майновими правами.

Так, платники аліментів, які мають заборгованість за виконавчими провадженнями про стягнення аліментів понад 3 місяці, вносяться до Єдиного реєстру боржників з метою оприлюднення інформації про невиконані майнові зобов'язання і запобігання відчуженню майна. У разі вчинення певних реєстраційних дій нотаріуси та інші реєстратори зобов'язані перевірити інформацію з цієї бази даних і у разі виявлення в ній особи, яка звернулася для вчинення дії, відмовити у вчиненні і (або) повідомити відповідний орган державної виконавчої служби чи приватного виконавця.

Так, внесення особи до Єдиного реєстру боржників є підставою для відмови у вчиненні нотаріальної дії відповідно до пункту 8-1 частини першої статті 49 Закону України «Про нотаріат»; відмови у перереєстрації, зняття з обліку транспортного засобу з метою його відчуження, згідно з ч. 5 ст. 34 Закону України "Про дорожній рух"; відмови у державній реєстрації права власності щодо майна, якщо боржник є відчужувачем, згідно з п. 12 ч. 1 ст. 24 Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень"; відмови у державній реєстрації змін до відомостей Єдиного державного реєстру, пов'язаних зі зміною засновників (учасників) юридичної особи у зв'язку зі зміною частки засновника (учасника) у статутному (складеному) капіталі (пайовому фонді) юридичної особи, щодо засновника (учасника), який на момент подання заяви внесений до Єдиного реєстру боржників, крім випадку збільшення розміру такої частки, відповідно до п. 3-1 ч. 1 ст. 28 Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань". У разі відмови у вчиненні дії одразу повідомляється орган державної виконавчої служби або приватний виконавець.

Закон України «Про банки і банківську діяльність» не передбачає відмови у відкритті або закритті рахунку з вищенаведених підстав. Однак ст. 62-1 Закону передбачає у день відкриття або закриття рахунку повідомити

про це зазначений у Єдиному реєстрі боржників орган державної виконавчої служби або приватного виконавця.

Дана стаття повністю дублює положення ч. 3 ст. 9 Закону України «Про виконавче провадження». Проте доцільно було б доповнити її за аналогією з ч. 14 ст. 8 Закону України "Про нотаріат": надання нотаріусом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України "Про виконавче провадження", інформації органу державної виконавчої служби або приватному виконавцю не є порушенням нотаріальної таємниці".

Виконавець не пізніше наступного робочого дня з дня отримання повідомлення зобов'язаний прийняти рішення про накладення арешту на майно та (або) на кошти на рахунках боржника.

Попри ефективність цих положень щодо запобігання приховуванню майна та доходів, а також ухиленню від сплати аліментів, вони не позбавлені певних недоліків. Так, справедливим є висловлене побоювання щодо можливого порушення прав співвласників майна, які володіють ним разом із боржником, у разі встановлення вищенаведених обмежень, що не узгоджується зі ст. 41 Конституції України [8].

Крім того, виникають складнощі з укладенням договору про припинення права на аліменти взамін передання права власності на нерухоме майно. Так само незрозумілою стає можливість і порядок продажу боржником певного майна з метою добровільного погашення заборгованості.

Ще однією новелою є передбачений Законом України «Про виконавче провадження» автоматизований арешт коштів боржника за виконавчими провадженнями про стягнення аліментів, що має здійснюватися в порядку, визначеному Міністерством юстиції України за погодженням з Національним банком України. Варто погодитись із зауваженням щодо відсутності у законодавстві поняття та взагалі правового інституту «автоматизований арешт». Запровадження в законодавство України нових термінів без їх дефініції суперечить правовій позиції Європейського суду з прав людини щодо чіткості та ясності закону. Крім того, «автоматизований арешт» не відповідає ст. 59 Закону України «Про банки і банківську діяльність», згідно з якою арешт на кошти та інші цінності юридичних або фізичних осіб, що знаходяться в банку, здійснюються виключно за постановою державного виконавця, приватного виконавця чи рішенням суду про стягнення коштів або про накладення арешту в порядку, встановленому законом [8].

Повертаючись до визначення розміру аліментів, слід зазначити, що Сімейний кодекс, замість звичного терміна «мінімальний розмір аліментів», оперує поняттями «мінімальний гарантований розмір аліментів» і «мінімальний рекомендований розмір аліментів». Мінімальний гарантований розмір аліментів, власне, і є нижньою межею, тобто розміром, який гарантовано буде стягнутий. Він становить 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Мінімальний рекомендований розмір може бути присуджений у разі достатності доходу і становить один прожитковий мінімум для дитини.

Згідно з ч. 2 ст. 182 СК, розмір аліментів має бути необхідним та достатнім для забезпечення гармонійного розвитку дитини. У науковій літературі висловлюється думка, що поняття «достатній рівень» і «гідний рівень» несуть різне змістове наповнення, хоча друге часто інтерпретується в національних та міжнародних правових документах як перше. Достатній рівень означає наявність «мінімуму достатку», який дає змогу виживати особі або сім'ї. Найбільш часто його співвідносять із забезпеченням прожитковому мінімуму [9, с. 304].

У контексті останніх змін незаперечною перевагою є спрощення судового розгляду справ про стягнення аліментів. Найперше слід зазначити, що спосіб стягнення аліментів вибирається тим із батьків (або інших законних представників), з яким проживає дитина. Причому надалі цей спосіб може бути змінений за позовом одержувача аліментів. Так, якщо платник аліментів – фрілансер або одержує заробітну плату «в конверті», безумовно, ефективніше буде стягувати з нього сталу суму. Розмір аліментів, визначений у твердій грошовій сумі, підлягає індексації щорічно або з іншою періодичністю за заявою одержувача аліментів, якщо платник і одержувач аліментів не домовилися про інше.

Стягнення аліментів у визначеній законом сумі може здійснюватися в наказному провадженні, що значно зручніше для стягувача і оперативніше: суд розглядає заяву про видачу судового наказу протягом дуже короткого строку, розгляд проводиться без судового засідання і повідомлення заявника і боржника, в справах про стягнення аліментів судовий наказ набирає законної сили у день його видачі. Згідно зі ст. 183-184 СК, ст. 161 ЦПК, Судовий наказ може бути видано, якщо: заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – 1/4, на двох дітей – 1/3, на трьох і більше дітей – 1/2 заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше 10 прожиткових мінімумів на

дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб або заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб.

Слід зауважити, що «новела» щодо розподілу часток від заробітку – це добре забуте положення ст. 82 КпПС, яким, утім, успішно продовжували користувалися суди і до сьогодні. Також слід звернути увагу, що максимальний розмір аліментів встановлений лише для стягнення в судовому порядку. Закон не містить жодних обмежень щодо добровільної сплати, в т. ч. за аліментним договором.

Чинним законодавством не передбачено оскарження судових наказів в апеляційному порядку, як і можливості подання платниками аліментів заяв про їх перегляд. Проте у разі незгоди платника є можливість перегляду судового наказу за нововиявленими обставинами та звернення до суду з позовом про зменшення розміру аліментів.

Власне, наказне провадження передбачене лише для стягнення аліментів у конкретному розмірі і за умови відсутності спору щодо батьківства чи материнства.

Первинне стягнення аліментів в іншому розмірі, перегляд розміру, зміна способу, стягнення додаткових витрат тощо розглядатиметься в позовному провадженні.

Ст. 28 ЦПК передбачає альтернативну підсудність у справах про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, про визнання батьківства відповідача.

Також законодавцем було розширено перелік справ, під час розгляду яких позивач звільняється від сплати судового збору. Нині не потрібно сплачувати судовий збір не лише у справах про безпосереднє стягнення аліментів, але й у справах про збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів чи зміну способу їх стягнення, а також у разі подання заяви щодо видачі судового наказу про стягнення аліментів.

Згідно з ч. 2 ст. 252, не допускається зупинення провадження у справі про стягнення аліментів з підстави наявності спору про батьківство (материнство), визначення міс-

ця проживання дитини, про участь одного з батьків або родичів у вихованні дитини, спілкуванні з дитиною.

Важливим моментом також є збільшення строку, за яким аліменти можуть бути присуджені судом або стягнуті за виконавчим листом за минулий час. Він становить 10 років замість 3. Попри необхідність найбільш повного та дієвого захисту прав дітей, збільшення строку до 10 років потягне за собою труднощі у стягненні коштів. Адже навіть якщо розраховувати заборгованість виходячи з мінімального гарантованого розміру аліментів – виходить чимала сума.

Максимальний розмір відрахувань із заробітної плати та інших доходів платника на аліменти залишився без змін і становить 50 % за одним і 70 % за кількома виконавчими документами, згідно зі ст. 70 Закону України «Про виконавче провадження», ст. 128 КзПП. Водночас, відповідно до внесених змін до ч. 4 ст. 60 КВК, засудженим незалежно від усіх відрахувань належить виплачувати не менш як 75 % загальної суми заробітку, а засудженим, які мають заборгованість за виконавчими документами, – не менш як 50 % загальної суми заробітку. Ця норма вступає в суперечність із наведеними вище положеннями і містить певну дискримінацію. Очевидно, наведені положення слід привести у відповідність між собою.

Висновки

Загалом, підсумовуючи вищесказане, можна зробити висновок, що внесені зміни мають суттєві переваги: конкретизація розміру аліментів, спрощення порядку судового розгляду, суттєве зменшення можливостей приховування доходу і майна. Незважаючи на дрібні недоліки, вони є суттєвим прогресом у створенні ефективного механізму захисту права дитини на належне утримання.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. І. В. Жилінкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.
2. Ромовська З.В. Сімейний Кодекс України: Науково-практичний коментар. 3-тє видання переоб. і доп. К.: Правова єдність, 2009. 432 с.
3. Сімейний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. Фурса С.Я. К.: Видавець Фурса С.Я.:КНТ, 2008. 1248 с.
4. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. Ю.С. Червоного. К.: Істина, 2003. 464 с.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання: Закон України від 19 квіт-

ня 2018 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2475-19#n92>

6. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page>

7. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо покращення права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку стягнення аліментів (реєстр. № 4928) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59596

8. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України до проєк-

ту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» № 8296 до другого читання. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63899

9. Кулачок-Тітова Л.В. Гідний рівень життя як категорія та соціальне право людини. Актуальні проблеми юридичної науки на шляху сучасної розбудови держави і суспільства : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, 5-7 червня 2014 р. / ред. кол.: В.С. Венедіктов, А.М. Куліш, М.М. Бурбика; за ред.: В.С. Венедіктова, А.М. Куліша. Суми : СумДУ, 2014. С. 301-305.

В статье анализируются новеллы отечественного законодательства о правовом режиме алиментов, установлении гарантированного и рекомендованного минимального размера, обстоятельств, которые учитываются при определении размера алиментов, судебном рассмотрении дела о взыскании алиментов и законодательных гарантиях принудительного взыскания.

Ключевые слова: алименты, минимальный размер алиментов, способ взыскания алиментов, приказное производство, принудительное взыскание.

The present article analyzes the latest innovations in national legislation regarding the legal regime governing the child maintenance, the process of determining the guaranteed and recommended minimum amount of child maintenance, circumstances to be taken into account in determining the amount of child maintenance, judicial consideration of cases on the collection of child maintenance and legal guarantees of enforced collection.

Key words: child maintenance, minimum amount of child maintenance, way of collecting child maintenance, summary procedure, enforced collection.

